

REPERTORI DEL TON DE LA GRALLA: EL BALL DE BASTONS DEL VENDRELL DEL 1932

SALVADOR ARROYO I JULIVERT

L'Anton Mañé i Mercader, més conegut pel Ton de la Gralla, és, als seus 75 anys, un home obert i rialler, amb més de 60 anys a l'esquena com a sonador de gralla; continuador d'una arrelada tradició familiar —a dues bandes— en el camp de la música popular penedesenca.

S'inicià cap als deu anys i debutà públicament als 12, i encara avui resta un actiu amb la colla de grallers dels Geganters del Vendrell. Als 14 anys ja ensenyava a tocar la gralla al seu primer deixeble. Ni la Guerra Civil ni una recent hemiplegia han pogut apartar-lo de la seva passió per la gralla; és, sens dubte, avui per avui, el graller més veterà, en actiu, de tot el Penedès.

La importància del seu llegat fou reconeguda públicament en l'homenatge popular que li feren les colles de grallers de Catalunya a Vilafranca, el dia 17 d'abril de 1994, amb motiu de la celebració del dia del graller.

REPERTORI DEL TON DE LA GRALLA: EL BALL DE BASTONS DEL VENDRELL DEL 1932

PRESENCIA DEL BALL DE BASTONS AL VENDRELL. 1733-1932

La primera notícia a l'entorn de l'existència d'un ball de bastons al Vendrell, la localitzem en la primera meitat de segle XVIII. En concret, és el 24 d'octubre del 1733 que el Ball de Bastonets del Vendrell es desplaça a Reus per prendre part en les festes en honor de sant Bernat Calbó. A l'actuació assisteixen, a més, quatre balls més procedents de diferents indrets del Camp de Tarragona, Ribera d'Ebre i del Priorat.⁽¹⁾ És el primer ball documentat del seguici popular local. Si bé al Vendrell ja hi ha constància de la presència de balls populars en documents dels anys 1717 i 1722, no es fa esment, ni es concreta cap ball en particular, fins a aquesta notícia del 1733.⁽²⁾

Cap més dada trobem fins a ben entrat el segle XIX. Tot fent una anàlisi estadística de la seva presència al Vendrell al llarg d'aquesta centúria, ens adonem que és un ball amb una insistent i reiterada aparició en el seguici popular local. És el segon ball que ha sortit més vegades. Si tenim en compte la taula confeccionada amb les dades que hem recollit en diferents programes i cròniques de les festes majors del període que va entre els anys 1845-1900, és, com ja hem referit, el segon ball que ha sortit més vegades; en concret, són 23 vegades que podem documentar la sortida. El supera tan sols el Ball de Diables, que en va sortir 29.^{(2) (3) (16)}

Vint-i-tres sortides al llarg d'aquests 55 anys donen una mitjana

d'una sortida cada 2 o 3 anys, la qual no és del tot real, però sí prou significativa per a demostrar la seva continuada presència en el seguici popular local. La distribució de sortides per dècades quedaria així:⁽³⁾

- 3 sortides els anys 40: «Palitroques», 1845. «Bastoncillos a Patoleo», 1846. «Palitroques», 1849.
- 4 sortides els anys 50: «Palitroques», 1850 i 1851. «Paloteado», 1855. «Palitroques», 1859.
- 1 sortida els anys 60: «Palitroques», 1867.
- 4 sortides els anys 70: «Bastons» i «Bastones», el 1876. «Palitrocas», 1877. «Palitrocas», 1878.
- 4 sortides els anys 80: «Palitroques», 1881 i 1882. «Palitrocas», 1883. «Bastons», 1884.
- 7 sortides els anys 90: «Palitroques», 1892. «Ball de Bastons», 1893. «Palitrocas», 1896. «Bastonets», 1897, 1898, 1899 i 1900.⁽³⁾

El marc d'actuació no es circumscriu a l'àmbit lúdic local, sinó que, com ja hem vist, al segle XVIII el ball ja es desplaçava fora de la vila. Al segle XIX hem localitzat dues sortides també —una de frustrada— fora de la vila. En concret, a les dues altres capitals del Gran Penedès: Vilanova i Vilafranca.⁽³⁾

Pel que fa a les sortides del segle XX, diferenciarem entre un primer període del 1901 al 1932, que, alhora, es divideix en dos subperíodes ben diferenciats; i un segon període, del 1932 al 1936, que comprendria l'àmbit d'actuació del ball recuperat.

Pel que fa a l'etapa del 1901-1932, constatem l'actuació del Ball de Bastons en 9 ocasions, a més de dues probables actuacions que apareixen anunciades els anys 1902 i 1926, però no són ratificades per les cròniques *post festum*, que formen un total d'11 sortides.

De les 9 ocasions plenament documentades:

- 3 corresponen a actuacions d'una colla local: «Bastonets», 1901, «Ball de Bastons», 1909 i 1917, darrer any que hi ha constància que actuï una colla local fins al 1932.
- 6 corresponen a actuacions de colles forasteres, que omplen el parèntesi de l'absència de colla pròpia. D'aquestes actuacions:
- 3 són a càrrec del Ball de Bastons de Sant Pere de Riudebitlles: 1928, 1930 i 1932.

Compte del Casco Se feu en los Festos Figueras i pasturas y la de la Vila
 en día 24 de set. de 1733.

Dono al Ball de Bastons del Casco	2r 9
al Ball de Bastons de Casco	2r 9
al Ball de Bastons de la Espasa	1r 89
al Ball de Pasturas de la Figuera	1r 89
al Ball de Mores y Cascos de Casco	2r 9
al Ball de Bastons del Vendrell	1r 89
al Ball de Mores y Cascos de Terrac ^{2a}	1r 89
al Ball de Pasturas de Terrac ^{2a}	1r 89
al Ball de Pasturas de Terrac ^{2a}	1r 89
al Ball de Pasturas de Terrac ^{2a}	1r 89
al Ball de Pasturas de Terrac ^{2a}	1r 89
al Ball de Pasturas de Reus	2r 9
al Ball de Pasturas de Reus	2r 9
al Ball de Pasturas de Reus	1r 89
al Ball de Pasturas de Reus	1r 89
al Ball de Pasturas de Reus	1r 89
al Ball de Pasturas de Reus	1r 89
al Ball de Pasturas de Reus	1r 89
al Ball de Pasturas de Reus	1r 89
al Ball de Pasturas de Reus	2r 9
30r 69	

Troços del casco se feu en los festos Figueras y pasturas y la de la Vila
 en día 24 de set. de 1733. *Jose Puig*

Albarà, datat el 24 d'octubre de l'any 1733, que detalla com el Ball de Bastons del Vendrell va actuar a Reus per les festes dedicades per la capital del Baix Camp a Sant Bernat Calbó. Arxiu H.C. de Reus.

- 2 a càrrec del Ball de Bastons de l'Arboç: 1916 i 1923.⁽⁴⁾
- 1 va a càrrec del ball de Bastons de Llorenç del Penedès: 1929.

Pel que fa al segon període, 1932-1936, constatem 9 actuacions a càrrec de la colla local, que recuperà el ball; d'aquestes, tres són fora de l'àmbit local.

Així és que des de principis del segle XX fins a l'esclat de la Guerra Civil constatem 17 actuacions del ball; d'aquestes, 11 van a càrrec de colles locals, i, dintre d'aquestes 11, tres es realitzen fora de la vila. Les altres 6 corresponen a actuacions de les colles forasteres en absència del ball local.

L'ANTON MAÑÉ: UN GRALLER DE NISSAGA

L'Anton neix al Vendrell el 29 de febrer del 1920. És fill del també conegut graller Josep Mañé i Torrents "el gros de Llorenç", home àmpliament introduït en el món de la gralla de la seva època, nascut a Llorenç el 1888, i que s'introduí de ben jove en la colla del seu poble junt amb Sebastià Sendrós "el Ros". Després tocà amb la colla de Sant Vicenç, on coneix també Josep Mercader "l'Astó". El 1917 el trobem ja establert al Vendrell, on es casa amb Rosa Mercader Company, neboda dels reconeguts grallers Els Capblancs i cosina de Josep Mercader "l'Astó".

En la dècada dels anys 20 el trobem com a baix de la formació Els Petits Pelegrins. Finalment, ja a principi de la dècada dels anys 30 entra a la colla dels «Romeas», de la qual serà responsable fins a la Guerra Civil. El 1939 torna a formar colla amb el germans Castellví de Bellvei, Els Pelegrins, fins a la temporada del 1943, que deixa definitivament la gralla. Morí l'any 1944.

Amb aquests precedents familiars l'Anton s'introdueix de ben petit en el món de la gralla de la mà del seu pare, de qui serà un avantatjat deixeble. És als 12 anys —l'any 1932— que debuta públicament com a graller acompanyant al recuperat Ball de Bastons del Vendrell. Amb aquest ball continua les temporades del 1933-1934, amb actuacions al Vendrell i Vilafranca. El seu treball d'aprenent d'hortolà amb Pau Bo i Güixens "Pau de la Bera", el privà de seguir acompanyant el ball, i per això ensenyà a tocar la gralla a Joan Cañellas "el Teïo", el seu primer

Anton Mañé i Mercadé "Ton de la Gralla", l'any 1982, en el cinquantè aniversari del seu debut com a graller.

deixeble —era cinc anys més gran que ell— durant l'hivern del 1934-35. Encara dos alumnes més estudiaren durant l'hivern del 1935-36; malgrat tot, la guerra va malmetre l'aprenentatge d'aquells dos grallers en potència; l'un era el Josep Rovirosa "Sec gran", i l'altre l'Antoni Ros "Ton Nitius". Tan sols el Teio va arribar a actuar i fou graller del Bail de Bastons durant la temporada del 1935. A més, en aquest període va actuar com a graller del Ball de Bastons de Llorenç del Penedès, al qual va acompanyar almenys en dues ocasions. La primera va ser el 16 de juny del 1935, en el concurs de bails de bastons convocat al Poble Espanyol de Montjuïc amb motiu de la I Festa Major del Penedès.⁽¹⁴⁾ La segona actuació va ser pel 22 de juliol del mateix any, amb motiu de la participació del Ball de Llorenç en els actes de rebuda de la nova imatge de sant Jaume per la parròquia de Sant Jaume dels Domenys.⁽¹⁵⁾

AMB LA GRALLA AL FRONT DE L'EBRE

El 1938 és cridat al front —lleva del biberó—. Allí pren una gralla, regal d'un amic i procedent d'un confiscament de la cooperativa-col·lectiu de fusters del Vendrell. Allí toca durant les estones de lleure i quan la situació bèl·lica li ho permet. El 6 d'agost d'aquell any és fet presoner junt amb el Jan Julivert i el Salvador Olivé, a la «Bossa de Mequinensa». La gralla li és sostreta junt amb una motxilla per un soldat marroquí. Després vindrà la repressió, San Marcos de León...

A les primeries dels anys 40 retorna al Vendrell. Després de la mort del seu pare formarà colla amb el seu amic Jaume Vidal i Vidal "Carboner", i amb el Josep Sonet i Ivern "el Peces".

Amb aquesta formació acompanya els Nens del Vendrell i els Gegants. Cap a finals de la dècada alternen també amb el Joan Jané i Escofet "Merenguet", amb qui actua a Igualada acompanyant els gegants de la ciutat. Així mateix, en Joan Mallofré "Ros Camat", mestre graller d'en Vidal, entra també, esporàdicament, en la formació com a segon timbaler. En absència d'en Sonet actua com a primer timbaler de la colla dels Macaris.

Cap al 1952 forma parella amb el seu cosí Joan Company i Figueras "Xic Capblanc", que retorna al món de la gralla després de 40 anys. Aquesta formació és batejada com a Colla dels Capblancs; el timbaler és en Sonet, que alterna amb en Joan Sans i Sonet "Janet de l'Aleix", de la Bisbal.

En el període 1958-1961, acompanya els Minyons de l'Arboç. Entrats ja els anys 60 el trobem en actuacions amb Antoni Ollé i Egea "l'Ollé", i el Joan Jané "Merenguet", i fins amb Albert Jané i Pascual "Carbassó"; com a timbaler porten Josep Bassa, de l'Arboç. A les primeries dels anys 70 acompanya sovint els castellers de Vilafranca i d'altres elements dels seguici popular local.

Cap al 1975, juntament amb en Jaume Vidal "Carboner", Joan Jané "Merenguet", i Eduard Vericat i Jané com a grallers i en Joan Vidal i Martí "Baltasar de cal Tof", com a timbaler, formen la colla Gralles del Baix Penedès, formació en la qual pren part fins a principis dels anys 80.

Després el trobem vinculat a diverses formacions com és la veterana Colla dels Farts, del Vendrell, juntament amb Joan Domingo i Pugibet "Macari", Antoni Ollé i Albert Jané "Carbassó", com a grallers, i Jaume Esteve "Casalta", com a timbaler. I també amb la colla de Grallers de Banyeres, en la qual té alguns deixebles, i en la curiosa formació Les Violetes del Baix Penedès en actuacions per la Festa del Pa Beneït del barri vendrellenc del Serrallo. Ja a les darreries dels anys 80 el trobem vinculat a la colla i escola de grallers de la Colla de Geganters del Vendrell.

L'octubre del 1992, en un acte íntim de retrobament amb els supervivents del Ball de Bastons del 1932, celebra el seu 60è aniversari com a sonador de gralla.

L'octubre del 1993, a causa d'una hemiplegia, deixa temporalment l'activitat musical.

En privat i amb els seus amics, el graller Joan Jané "Merenguet", i el timbaler Jaume Esteve "Casalta", no deixà d'assajar setmanalment. Finalment, retorna a actuar en públic amb la colla de grallers dels Gegants del Vendrell, en una sortida a Montblanc el 10 de setembre de 1994.⁽⁵⁾

EL BALL DE BASTONS DEL VENDRELL DEL 1932

En l'inici d'un treball de camp, amb motiu de cercar material destinat a l'edició d'un llibre a l'entorn de la història casteller vendrellenca del 1926 al 1936, hem visitat un nodrit grup d'antics castellers, seguidors i afeccionats de les tres colles vendrellenques del període de la renaixença casteller.

A més de les seves vivències a l'entorn del món casteller del moment, n'han anat sortint d'altres relacionades amb el fet folklòric local –en particular amb la recuperació dels balls del seguici popular vendrellenc durant l'etapa republicana.

Una d'aquestes recuperacions fou la del Ball de Bastons, de la qual hem recollit notícies puntuals, ací i allí, pel fet que hi ballaren amics i coneguts d'alguns d'aquests veterans castellers.

Era el juliol del 1932, després de la Festa Major, que un grup d'uns deu joves, amb edats compreses entre els 15 i 19 anys, es plantejaven de recuperar el Ball de Bastons, el qual no s'havia ballat amb elements locals d'ençà del 1917.

Ens apremem, però, a assenyalar que el caliu bastoner es mantingué al Vendrelli durant aquells 15 anys, amb reiterades actuacions de balls forasters.

LA COLLA

Com sempre, el caliu sorgí dels carrers de França –nucli folklòric per excel·lència fins a la dècada dels anys 30. Aquell primer grup aglutinava 10 joves, vinculats pel quefer laboral a la fàbrica de les cadires. Els components eren:

Vicenç Villoro i Arnau "Vicentico Villoro" (1914-?); era "l'Abanderado".

Ramon Mulet i Güell "Pistraus" (1914-36-39).

Josep Galimany i Pubill "Bam" (1914-?).

Josep Nin i Font "Canyis" (1912-36-39).

Joan Navarro i Andreu "Petronill" (1913-1942).

Ramon Ivern i Solé "Estrop" (1917-1974).

Francesc Almirall i Gràcia "Cisco Pere Vell" (1914).

Hermenegild Solé i Ventura "Menigildo" (1917-1993).

Pere Montserrat "Pere Maieres" (1918).

El graller que debutava amb el Ball era l'Anton Mañé i Mercader "Ton de la Gralla" (1920).

L'any següent hi entraria en Bonaventura Nin i Font "Canyis" (1915-?). Després la colla es reformà quan alguns dels bastoners anaren al servei. Varen entrar de suplents:

Joan Xerta i Villoro "Jan Canela" (1910-1971).

Josep Vidal i Colom "Pona" (1917-1939).

Joan Baldrís "de la Masia".⁽⁶⁾

A tall d'anècdota, direm que d'aquells bastoners, dos moriren al front i un quedà mutilat per la guerra, dos s'exiliaren a França, cinc patiren la repressió política de la postguerra –un fou afusellat a Tarragona i un altre morí a la presó–. Tot plegat, tan sols tres varen continuar en el ball durant la postguerra: el Vicenç Villoro, el Cisco Almirall i el Pere "Maleres", el qual trobem de cap de colla l'any 1939. Finalment, direm que un d'ells, Joan Navarro "el Petronill", militant de la FAI, va ser elegit alcalde del Vendrell –amb 24 anys– el 9 de febrer del 1937.

*El Ball de Bastons del Vendrell. La fotografia del 1933 ens mostra tota la colla. D'esquerra a dreta, drets: Anton Mañé "Ton de la Gralla", Joan Navarro "Petronill", Joan Baldrís "de la Masia" i Ramon Ivern "Estrop". Acotats: Hermenegild Solé "Menigildo", Vicenç Villoro i Francesc Almirall "Pere Vell".
Arxiu J. Cuscó.*

EL MESTRATGE DEL PETÓ

Una vegada formada la colla, calia cercar algú que els pogués ensenyar els jocs i coreografies pròpies del ball. En primer lloc es dirigiren a casa d'un antic bastoner vendrellenc Joan Nin Trullà "Jan de la Climenta" (1869-1935), però aquest, si bé els indicà i assessorà en alguns detalls del vestuari i del ball pròpiament dit, no va poder ensenyar-los cap coreografia concreta; comptava llavors ja amb 63 anys, i amb més de 30 sense ballar. Fou el "Jan de la Climenta", i algun altre del veïnat, que posaren els bastoners en contacte amb un home de l'Arboç, Josep Urpí i Domingo "Petó" (1889-1937), que havia estat *Abanderado* del Ball de Bastons arbocenc.

Després de tractar el tema amb el Petó, i quedar entesos, varen decidir, de primer, d'anar a l'Arboç a assajar. Així, durant tot aquell agost i setembre d'ara fa 60 anys, els nostres joves aprenents de bastoner anaven a l'Arboç dos cops per setmana amb bicicleta, al vespre, després de plegar de treballar. Cal ressaltar la voluntat i esperit de sacrifici d'aquell jovent de les lleves del 37-38.

Arribats a l'Arboç, ja els esperava el Petó, i assajaven sota d'un llum, en un carrer vora la carretera, amb algun observador que, encuriolit, sortia a veure l'assaig.⁽⁶⁾

Quan el Petó va veure que ja es defensaven, i que sols calia polir-los una mica, va proposar-los que, perquè no els resultés tan sacrificat l'assaig –pel fet de desplaçar-se amb bicicleta fins a l'Arboç i haver de retornar al Vendrell ja entrada la nit–, ell aniria al Vendrell els diumenges que faltaven. I així fou com el Petó venia al Vendrell el diumenge a la tarda, en un tren que arribava a les tres; la colla l'anava a rebre a l'estació, i de l'estació a fer el cafè a Cal Sendrós a la carretera. D'allí anaven a assajar al Corral del Sepetxu, un corral de bens, vora el carrer de Roda.

El Petó rebia com a compensació econòmica pel seu mestratge un ral per a cadascun dels membres de la colla –eren 10; doncs 10 rals–, i el cafè, que també li pagaven, que llavors valia 30 cèntims. Amb aquell «mig jornal» de diumenge –dues pessetes i mitja i un cafè– el Petó va ensenyar a ballar els bastons a aquells joves deixebles vendrellencs.⁽⁶⁾

Cal tenir en compte, i en la seva justa mesura, el moviment econòmic que els balls populars generaven per a les classes populars; no sols a nivell dels dansaires –subvenció municipal, passar el platet i

llevants de taula—, sinó també per als «caps de ball» i els que els ensenyaven, els quals rebien també una compensació econòmica a canvi de la seva instrucció. Els balls eren, doncs, una segona font d'ingressos, un ajut per a les classes populars. El fet de cobrar per ballar i cobrar per ensenyar a ballar era un fet social assumit.

En el cas concret que ens ocupa, i per fer-nos càrrec de les despeses que la recuperació del Ball de Bastons va ocasionar, sols a nivell d'instrucció, direm que en aquella època el jornal d'un home era d'unes set pessetes, i que els nostres novells bastoners eren aprenents, i no cobraven el jornal sencer.

EL VESTUARI

Els vestits, els confeccionaren també a França, a cal Menigildo; allí es reuniren les mares, germanes i algunes veïnes. Sembla que el vestuari es féu segons les indicacions d'un antic bastoner vendrellenc, en Joan Nin i Trullà "Jan de la Climenta" (1869-1935); és a dir, que, llevat d'alguna peça innovada —els camals de picarols—, la resta del vestit sembla que era la dels antics «palitroques» vendrellencs del segle passat:⁽¹³⁾ cos de camisa blanca, amb corbata llarga de color vermell; faldellí lila amb tres galons blancs; faixa vermella i armilla florejada —de les dites de vores rectes, amb coll i sense mànigues, ni botons—, tota ribetejada de groc; calçotets blancs, curts, lligats sota genoll; mitges llargues de canalé de color marró, a les quals duïen cosits els picarols —6 per banda— en un tros de roba en forma de triangle del mateix color que el faldellí. El calçat eren espadenyes blanques «de treneta». Cada vestit els costava 19 pessetes —la roba sola—.

Queda clara, una vegada més, la influència dels balls del Camp de Tarragona sobre el folklore vendrellenc; en balls com el de Bastons, pel que fa al vestuari, i en d'altres com el de Pastorets, pel que fa a l'estructura i caracterització dels personatges. Ambdós ben diferenciats dels de la resta de l'àrea penedesenca.

ELS BASTONS

Per als primers bastons van comprar rodes de carro velles, d'aquelles grosses. Així els sortí més econòmic pel fet que ja trobaren els

bastons tornejats. Després els feren ja a la fàbrica de les cadires; primer de faig, però duraven poc, i després ja els feren d'alzina, els tornejaven a la mateixa fàbrica –on treballaven sis components del ball– i el torner era el Salvador Pagès.

Aquells bastons –encara n'hem pogut veure un parell– tenen la forma d'ampolla, o sigui, que són més gruixuts de la part de dalt –4 cm– i més prims de la de baix –3 cm–, per 46 cm de llarg, amb dos forats per passar-hi la cinta per subjectar-los al canell.

Durant aquells anys actuaren a Vilafranca –dos dies–, i hi havia qui els deia: trenqueu el bastó, us donem una pesseta. Llavors, com que en duïen ja alguns d'esquerdats, se'ls canviaven i... a bastó trencat, pesseta cobrada! El segon dia es varen quedar sense bastons –moltes pessetes, pocs bastons!– i anaren al taller d'un fuster carreter, on adquiriren uns quants mànecs de pic, que els anaren prou bé per sortir del pas.

ELS BALLS

El repertori comprenia vuit balls diferents.⁽⁷⁾

El Pastoret: en principi, la coreografia que els ensenyà el Petó feia rodar tan sols l'*Abanderado*. Més tard la colla, en veure que el joc ho permetia, hi va introduir la variant de rodar tots els balladors, tot picant per dalt dues vegades.

El Sotacama: conegut també per *Serasí-Serallà*. La característica més important d'aquest era, com bé diu el mateix nom, el fet de picar per sota de la cama.

La Creu: també conegut al Vendrell pel *Corrandes* –*son Corrandes*: *son*, per haver estat tonada pròpia del Ball de Pastorets local–. El joc consistia a fer una creu tot picant al terra, al mig, per dalt i al costat.

La Corrida: era com el Pastoret, però amb la diferència que en aquest picaven tres vegades dalt mentre que en el Pastoret tan sols picaven dues.

El Nari: el nom deriva de la lletra amb la qual l'acompanyaven per memoritzar la tonada: "Nan-Nari; Nari, Nari". En aquest ball picaven «tot per dalt», però no el solien ballar gaire, perquè el trobaven una mica ensopit.

Ballant el Nari a la Rambla del Vendrell, durant la cercavila de la Festa Major del 1933.

El Ball de Bastons "rodant el Pastoret", a la Rambla del Vendrell el dia de Santa Anna de l'any 1933.

La Pavana: *Ram, Ram.* En aquest es picava a terra –d'aquí l'onomatopeia amb la qual se l'identifica–; es creuaven i després picaven dalt.

Una altra creu: aquest que en principi Solé identificava amb el xotis; en realitat, es tracta d'un altre ball plenament diferenciat d'aquest, del qual Francesc Almira ens cantà la tonada. La coreografia bàsica consistia també a fer una creu –d'aquí el nom–, però picaven al costat.

La Muixeranga: d'aquest ball, ens en parlava Solé, del qual sols recordava el nom i el fet que el tret coreogràfic que el diferenciava era que ballaven fent una rodona. No hem pogut recollir ni un esquinçall de la tonada.

VITALITAT DEL BALL: ÀMBIT D'ACTUACIÓ

El ball s'estrenava per la Fira del 1932, una «Fira escaldufada», com la definia el Gildo.

El setembre del 1932 fou al Vendrell un mes farcit de conflictes socials, començats arran dels aldarulls populars ocasionats per l'enterament civil de la dona del dirigent agrari Pau Padró "Pau de la Sagna" i la negativa de l'Alcaldia de sepultar el cadàver al cementiri municipal fins que en Padró pagués els arbitris. L'anècdota és coneguda popularment per «la qüestió del Cirerer».

Tot això portà com a conseqüència la dimissió dels regidors d'esquerra, la detenció d'en Padró per ordre governativa i el boicot de les tres colles de castellers al primer concurs de castells de Tarragona, en acte de protesta...⁽⁸⁾

Tot plegat va comportar que l'Ajuntament no programés cap tipus d'actes per a la Fira. Els nostres bastoners, a punt de debutar i l'Ajuntament que no els lloga! Ells volien sortir, i ho feren de franc. Com era costum després de cada ballada, es passava el platet; varen recollir 183 pessetes, van pagar els 9 vestits –a 19 pessetes cadascun– i encara es varen repartir 12 pessetes.⁽⁹⁾

Tan sols *El Baix Penedès* del 22 d'octubre d'aquell any deixa constància de la seva actuació: «d'els espectacles, foren quasi nuls els populars si exceptuem l'aparició d'un ball de Bastons integrat per jovenets vilatans que ho feren molt rebé [...]»

AJUNTAMENT DE VILAFRANCA DEL PENEDÈS

DEPARTAMENT DE GOVERNACIÓ

Aquest Departament, encarregat de l'organització de la nostra Festa Major d'enguany, i en son nom i representació el Sr. Conseller-Regidor, contracta la "COLLA DE BASTONERS" de Vendrell, pels dies 29, 30 i 31 del corrent mes, baix les següents condicions:

PRIMERA.- L'esmentada Colla be obligada a executar les danses del seu repertori.

SEGONA.- La Colla de referència percebrà pel seu treball, la quantitat de DUES CENTS CINQUANTA PESSETES (250'00 ptas.), corrent totes les despeses de viatge, manutenció, etc. a càrrec de l'esmentada Colla.

TERCERA.- La Colla de referència deura posar-se a la disposició del Departament de Governació de quin rebrerà les ordres oportunes pel seu comés.

QUARTA.- Començant-se les Festes el dia 29 a les dotze del migdia, haurà de trovar-se la Colla tantes vegades esmentada, en la nostra vila, amb l'antelació deguda, el dia meritat.-

Vilafranca del Penedès, 24 agost del 1934.

EL CONSILLER-REGIDOR

Conforme
El Cap de Colla

Ramon [Signature]

[Signature]

Contracte del Ball de Bastons del Vendrell amb l'Ajuntament de Vilafranca l'any 1934. És un dels primers models moderns de contractació escrita dels nostres balls populars. Arxiu H.C. del Vendrell.

La propera sortida tindrà lloc dins la temporada del 1933. El 13 de març, en una actuació al Tivoli. Aquell dia la companyia Mestres-Querol representava el sàinet d'en Ramon Ramon i Vidales *En Pau de la Gralla o la Festa Major de la vila*, quadre de costums vendrellencs, que comptà amb la sortida a escena de castellers i del Ball de Bastons «amb la seva tradicional indumentària» (BP, 18-3-1933).

És arran d'aquesta sortida que es feren la fotografia a l'estudi d'Isidre Guixens, la qual serví per promocionar i donar a conèixer el ball. Se'n feren diverses còpies per tal de fer-les arribar a diferents ajuntaments, alcaldies i comissions de festes –de tot el Penedès i Camp de Tarragona, Vilafranca, Vilanova, Sitges...

La fotografia era tramesa acompanyada de la següent nota:

Aquesta «propaganda» va donar els seus fruits durant aquella mateixa temporada, i encara les del 34-35, en què el ball actuà a Vilafranca, i en una ocasió també a Vilanova.

L'única d'aquestes fotografies que hem pogut localitzar la conserva el folklorista i estudiós vilafranquí Joan Cuscó i Clarassó.

Així, aquest any anotem tres sortides més. La primera per la Festa Major del Vendrell, en la qual Josep Galimany "Bam", cobrava, el 29 de juliol, les 150 ptes. de subvenció municipal.⁽⁹⁾

Fruit de la «propaganda» d'aquelles fotografies, hi ha aquest any l'anada a Vilafranca. Vicenç Villoro, cap i *abanderado* de la colla, escriu així a l'alcalde vilafranquí:

Sr. D. Alcalde de Vilafranca.

Hemos recibido la carta y se hemos enterado de todo. Pues nosotros hemos contado nuestros gastos y Vd. pueden figurarse que suben mucho. Y el precio de nosotros es de 400 pts.

Pues si a Vd. les conviene ya se escriban y al mismo tiempo nos diran el día fijo de venir a firma el contrato. Ya saben nuestra dirección. Vicente Billoro. Cristina Alta nº 62. Vendrell.⁽¹⁰⁾

L'adreça, ja coneguda a Vilafranca, és la mateixa que figura al revers de la referida fotografia de promoció.

La darrera actuació de la temporada serà per la Fira del 1933.

El Ton de la Gralla als 13 anys, sol i amb una gralla seca tot acompanyant el ball vendrellenc. Festa Major del 1933.

L'any següent, el 1934, anotem també l'actuació al Vendrell per la Festa Major, i l'anada a Vilafranca, contractats també tots tres dies. Aquell any representa la colla el Ramon Mulet "de la Rosita Pistras", el qual signa el contracte com a cap de colla, per 250 pessetes, poc més que la meitat de l'any anterior.⁽¹⁰⁾

La Vanguardia del 2 de setembre d'aquell any publica dues fotografies d'en Segarra, amb el cinc de set aixecat per la colla vendrellenca dels Mirons (que, per cert, el rotatiu confon amb els Xiquets de Valls) i una segona del Ball de Bastons vendrellenc actuant davant de la Casa de la Vila el dia de sant Fèlix, acompanyat pel Ton de la Gralla i el flabiolaire Urpí.

Per la Fira del 1934 no actuen, ja que són suspesos els actes populars a causa dels recents fets de la Revolució del 6 d'octubre.

El 1935, els trobem novament a la Festa Major i a la Fira del Vendrell, i per tercer any retornen a Vilafranca –ens explica el Cisco Almirall.

Encara hi va haver tractes per actuar per la Festa Major d'Igualada, el 23, 24 i 25 d'agost, segons es desprèn de documentació facilitada per Pere Ferrando i localitzada pel bastoner arbocenc Robert Rovira. Ens consta l'existència de tres lletres creuades entre el consistori de la ciutat i el ball vendrellenc per gestionar aquesta presumpta sortida.

A principis de juliol, el bastoner vendrellenc Vicenç Villoro i Arnau rep una carta de l'Ajuntament, en la qual se li demana el pressupost per una possible actuació a Igualada per la Festa Major de sant Bartomeu. Villoro contesta i dona com a preu «450 pts. pagant nosaltres els viatjes i la fonda i de 200 pts. pagant vostés viatge i fonda.» L'adreça vendrellenca és la d'en Villoro, carrer de García Hernández, 64.

Sembla que els igualadins no contestaren, i amb data de 28 de juliol, el bastoner Ramon Mulet, que ja hem vist com a responsable del ball l'any 1934, adreça una nova lletra a l'alcalde de la ciutat en nom de «colla del Ball de Bastons de Vendrell», en la qual prega resposta a l'entorn de la proposició, ja que «en un pueblo se an pedido precios por el Ball de Bastons y es el segundo dia de aqui Igualada.»

Mulet, a més, els fa arribar els preus per si l'anterior lletra que va enviar en Villoro «se hubiese perdido», i afegeix que, a més del preu, se'ls

reconegui el dret a fer capta pública «Llevant de taula». L'adreça és «C. Cristina Baja nº 25».

El 1936, tot i que els actes lúdics de la Festa Major serien suspesos, de tota manera el setmanari *El Baix Penedès* anuncia ja, abans dels fets del 19 de juliol, que per a la propera festa «no sortiran els gegants ni els nans, així com tampoc els balls de diables i bastons.⁽¹¹⁾

¿Quins motius provocaren la no contractació dels elements del nostre seguici popular? Un interrogant que resta avui per avui encara per resoldre.

PECULIARITATS D'UNA ÈPOCA

L'actuació del Ball de Bastons de l'etapa republicana es circumscriu encara en certa manera en el tarannà dels balls del segle passat, amb l'excepció, però, de l'anada a la processó, ja que els seguicis religiosos, com a manifestacions públiques de culte, quedaren restringits o suprimits arran de l'articulat de l'article 27 de la Constitució del 1931.

Així doncs, el Ball tenia unes cites precises i prefixades al programa de la festa.⁽⁷⁾

- Els «Balls als concejals».

Sortien el dia de sant Jaume a la tarda i feien «els Concejals». Ballades a la casa de l'alcalde, regidors i autoritats locals, i també en cases de famílies benestants.

- Les matinades.

A les vuit del matí del dia de santa Anna se sortia a fer matinades, cada ball pel seu compte.

- La cercavila.

El concepte de cercavila tradicional –i llavors en boga– no té res a veure amb la concepció moderna –d'ara fa 13 anys– de la «cercavila-processó», ideal per a sortides d'ofici i itineraris curts, i que obliga els balls a anar l'un darrere l'altre com si es tractés de la rua que precedia l'antic seguici religiós, però que fa fallida en les llargues distàncies, ja que fa difícil d'acoblar el tarannà dels diferents elements integrants.

Bé, doncs, la cercavila la feia cadascun dels balls pel seu compte durant el matí. Així, mentre els Gegants anaven per un costat, el Ball de Diables anava per una altra part de la vila, i també el de Bastons, i encara les dues o tres colles de castellers locals, els quals donaven animació arreu de la vila, al seu propi aire, sense presses...

- L'actuació a la plaça Vella.

Era el moment culminant dels dies 26 de juliol i 15 d'octubre.

- Els primers contractes.

És en aquest període que constatem l'aparició dels primers models moderns de contractació escrita dels nostres balls populars. Fins a la dècada dels anys 30, els balls eren contractats per acord verbal; tan sols quedava constància escrita en la signatura d'un rebut per part del cap de colla, que justificava la despesa de la subvenció.

L'aparició, doncs, d'aquesta tipologia d'acord per escrit, la trobem ja en alguns documents referents a actuacions castelleres locals a principi de la dècada.

Pel que fa al Ball de Bastons, hi ha constància de la utilització de contractació clausulada per escrit el 1933 i el 1934.

Són documents senzills i genèrics, amb un text base, que pot ésser emprat per a contractació d'altres elements del seguici popular, tan sols amb el previ canvi del nom del ball i la quantitat a percebre.

Contenen quatre clàusules. Tres estableixen les obligacions de la colla: «executar les danses del seu repertori» (primera); posar-se a disposició de l'organització, de qui «rebrà les ordres oportunes pel seu comès» (tercera); i l'obligació de trobar-se al municipi on s'ha d'actuar el dia i hora ~concretes~ que s'inicien les festes (quarta). La darrera clàusula reconeix la quantitat a cobrar per l'actuació. No s'estipula cap clàusula de penalització en cas d'incompliment total o parcial de l'activitat contractada.

FINANÇAMENT DEL BALL

Què hi ha del finançament del ball? D'una manera simplificada i a grans trets, direm que el ball es finançava amb els següents ingressos:

1.- La subvenció municipal.

L'Ajuntament pagava 150 ptes., ens explicava el Gildo. Així és en els comptes del 1933; consta aquesta quantitat pels tres dies. 30 duros –eren 10 de colla–, 15 ptes. per cap.

2.- «Passar el platet».

Quan no hi havia compromís amb el programa, ens explica el Cisco Almirall, després de ballar en alguna plaça, cantonada, al Born, a la Rambía... es passava «el platet».

3.- El llevat de taula.

És la tercera font d'ingressos. Es feia immediatament després de l'actuació a la plaça Vella, mentre encara s'alçaven els castells. Sols el dia de santa Anna i el de santa Teresa: «Voluntat, voluntat...»

4.- Actuacions fora de la vila.

Tres sortides a Vilafranca –1933-34-35– i una d'indatada a Vilanova –1933-34?–, segons Almirall.⁽⁶⁾

A Vilafranca per tres dies –29-30-31–. No s'hi quedaven a dormir, sinó que diàriament anaven i venien amb el tren. Cada bitllet costava 35 cèntims.

Es vestien a casa on hi havia la filla del Quico Cagarades, que tenia una taverna pel carrer dels Ferrers.⁽¹²⁾

5.- «Les parts».

La seva «seu social» era a cal Pi. Allí es vestien per sortir i allí es repartien els cabals. En el repartiment anaven «a la part», és a dir, del recollit es feien tantes parts iguals com membres de la colla, graller inclòs.

El Ton de la Gralla recorda, per exemple, el fet que l'any 1933 la subvenció fou de 30 duros per actuar tres dies. Sense comptar els ingressos del «platet» i del llevat de taula, tocaven 15 ptes. per persona: Un duro diari. Com a aprenent d'hortolà a cal Pau de la Bera, cobrava diàriament una pesseta i mitja.⁽⁷⁾

REPERTORI DEL TON DE LA GRALLA

El repertori de l'Anton Mañé, quan als dotze anys va debutar, tot sol, com a graller del Ball de Bastons era de vuit peces o tonades, que

acompanyaven altres tants jocs i coreografies pròpies. Aquestes vuit tonades, el Ton les va memoritzar en els assajos del ball al «corral del Sepetxu», al barri de França, lloc on els seus companys bastoners cantaven i ell digitava amb la gralla.

Aquest repertori fou el que en Mañé va ensenyar al seu primer deixeble i successor com a graller del ball, en Joan Cañellas i Gómez "el Teio" (1915-1990), el qual actuà durant la temporada del 1935 fins a l'esclat de la Guerra Civil.

D'aquest repertori hem pogut recollir i transcriure set partícels. Era el 17 d'octubre del 1992 que vàrem organitzar un acte íntim de retrobament amb els vells bastoners i el graller Anton Mañé, amb motiu de celebrar-se el 60 aniversari de la recuperació del ball. La trobada tingué lloc a cal Menigildo, al carrer de Baix de França, lloc on es varen confeccionar els vestits l'any 1932.

Allí, s'hi reuniren Hermenegild Solé i Ventura, Francesc Almirall i Gràcia i el graller; restava el bastoner Pere Montserrat, que residia a

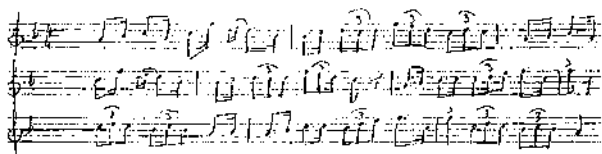

Acte de retrobament amb els veterans bastoners del 1932, el qual tingué lloc amb motiu de la celebració, el 17 d'octubre de 1992, del 60è aniversari de la refundació del ball. D'esquerra a dreta, Hermenegild Solé, l'autor, el graller Anton Mañé i Francesc Almirall.

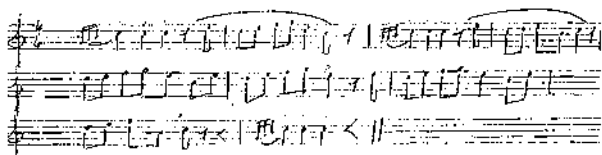
Barcelona. En aquest lloc vàrem poder enregistrar set de les vuit tonades emprades pel ball durant el període 1932-1936. D'aquestes set peces enregistrades, cinc encara es ballen avui dia, tot i que amb certes variants coreogràfiques, com apuntava Francesc Almirall. Són balls actualment executats per les colles vendrellenques i per altres colles del Baix Penedès com Llorenç i l'Arboç. Aquestes cinc peces són: *El pastoret*, *Sotacama*, *La creu*, *La corrida*, *La pavana* o *Ram-ram*. Mentre que les dues restants –*El nari* i *Una altra creu*– són peces que avui no es ballen i, per tant, són material a recuperar pels balls de bastons en actiu. Pel que fa a la reconstrucció coreogràfica, ja n'hem apuntat els trets característics principals, tal com les anaren reconstruint Solé i Almirall. En particular, d'aquestes dues darreres Francesc Almirall en pot fer una descripció prou detallada.

La transcripció musical, ens l'ha feta el musicòleg barceloní Joaquim Bassa i Juncosa a partir de l'enregistrament de peces cantades i interpretades pels vells bastoners vendrellencs el 17 d'octubre de 1992.

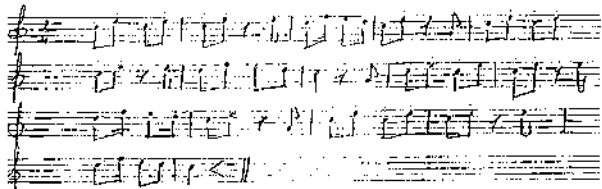
LA CORRIDA

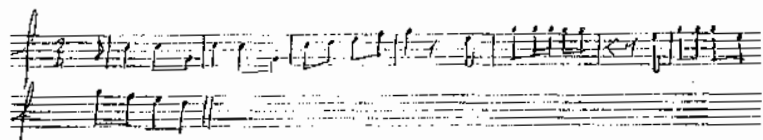
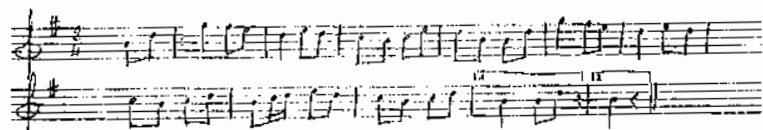
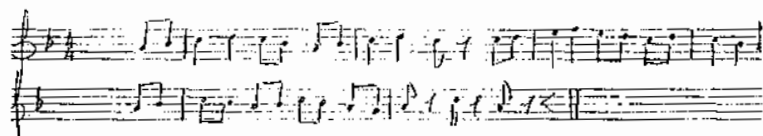

LA PAVANA / RAM - RAM

EL NARI

LA CREU**EL SOTACAMA****EL PASTORET****UNA ALTRA CREU**

Particel·les amb els tocs de gralla del repertori del Ton de la Gralla.

NOTES

- (1) A l'entorn d'aquesta sortida, vegeu més àmpliament a «El Ball de Bastons del Vendrell del 1733», article reproduït en l'apèndix que acompanya aquest estudi, publicat per l'autor al setmanari *El 3 de Vuit* del 24-7-1992.
- (2) Salvador ARROYO a *El Ball de Diablers del Vendrell*. Patronat de Serveis Culturals del Vendrell. 1990.
- (3) Salvador ARROYO a *Aplec de balls, danses i comparses populars vendrellenques, 1845-1917* (inèdit, 1984).
- (4) Salvador ARROYO a "El Ball de Bastons de l'Arboç del 1916". Setmanari *El 3 de Vuit* del 13-11-1992.
- (5) A l'entorn del tarannà i de la introducció d'aquest graller en el món de la música popular, és interessant l'entrevista que l'autor i Ricard Vinyals publicaren al setmanari *El 3 de Vuit* del 15-4-1994.
- (6) Les dades que aquí recollim provenen de diferents entrevistes fetes als veterans bastoners. En concret, a Hermenegild Solé i Ventura (1917-1993), entrevistat el 18-11-91; Francesc Almirall i Gràcia (1914), entrevistat el 19-9-1992, i el graller Anton Mañé i Mercader (1920), entrevistat el 5-9-1992.
- (7) Informació recollida en l'acte de retrobament amb els veterans del 1932, Hermenegild Solé, Francesc Almirall i Anton Mañé –17-10-1992–, junt amb l'autor. Una petita nota en deixa constància al setmanari *El 3 de Vuit* del 23-10-1992.
- (8) Pere FERRANDO i Salvador ARROYO a *La Renaixença castellera al Vendrell (1926-1936)*. Edicions El Mèdol, el Vendrell, 1995.
- (9) Arxiu Històric Comarcal del Vendrell.
- (10) Arxiu Històric Comarcal de Vilafranca.
- (11) Setmanari vendrellenc *El Baix Penedès* del 18 de juliol del 1936.
- (12) En Quico Cagarades es deia en realitat Francesc Valls i Forcadell, i a principis dels anys 40 ens consta que vivia al carrer de l'Om, núm. 57 del Vendrell.
- (13) A l'entorn d'aquest canvi en els elements del vestuari tradicional respecte als bastoners del segle passat, vegeu l'article reproduït a l'apèndix que acompanya aquest estudi. Publicat per l'autor al setmanari *El 3 de Vuit* del 23-7-1993.
- (14) Notícia facilitada per J. Mª Viñas i Manel Ramia, bastoners del Ball de Bastons de Llorenç del Penedès, que porten a terme un estudi del ball local.
- (15) L'Anton Mañé ens donava raó d'aquesta actuació el 13-6-1995. A més, se'n deixa constància escrita en els setmanaris *El Baix Penedès* de 20 i 25 de juliol de 1935.
- (16) Lluís SOLSONA i LLORENS a "H² de les actuacions castelleres al Vendrell a la 2ª meitat del segle passat". Setmanari *El 3 de Vuit* del 8-10-1995.

APÈNDIX

EL BALL DE BASTONS DEL VENDRELL DEL 1733

Sense cap mena de dubte, jorn a jorn, la recerca de dades a l'entorn del nostre passat folklòric va posant al descobert noves notícies dels nostres balls més tradicionals.

Així és que el mes d'abril del 1991 sortia a la llum l'obra *Petita guia de la Festa Major de Reus*, de la qual són autors Montserrat Anglès i Salvador Palomar. Aquesta publicació recull una explicació detallada dels principals actes festius reusencs, així com una breu ressenya dels balls populars locals. I és en aquest darrer àmbit que comenta: «El 1733, a les festes en honor de Sant Bernat Calvó, hi van actuar cinc balls de bastons, procedents d'Ascó, l'Espluga, el Vendrell, Falset i Reus.»

Així és que el Vendrell comptava ja amb un ball de bastons, al segon quart del segle XVIII, que és –avui per avui– el primer ball documentat del seguici popular local.

Però què més se sap d'aquest primer Ball de Bastons vendrellenc? Per tal d'esbrinar quelcom més a l'entorn de la documentació original, ens desplaçarem a l'Arxiu Històric Comarcal de Reus, on resta dipositada gran part de la documentació municipal antiga.

En primer lloc consultarem els protocols de pòlisses i albarans de claveria,⁽¹⁾ però sols varem localitzar als llibres el detall d'un compte englobat, datat a l'octubre del 1733, amb la indicació:

30 lliuras 16 sous gracies donades als Balls per las festas de St. Bernat Calvó.

No hi ha cap detall ni referència específica a l'entorn dels balls que actuaren.

La recerca, però, va continuar, i en un altre lligall de comptes hi hagué més sort; allí localitzàrem l'albarà original datat el 24 d'octubre del 1733⁽²⁾, en el qual consta:

Albara del Sr. Pere Putx lo que se dona de gracia als Balls Ballaren per las festas de Sant Bernat Calvó - 30 lliuras, 16 sous.

El document conté detallat minuciosament el «Compta del gasto se feu en los Balls vingueren forasters y los de la Vila en dia 24 de 8bre de 1733.»

En total, consten els pagaments fets a cadascun dels 19 balls que aquell dia es concentraren a Reus. D'aquests 19 balls, 13 són forasters i 6 reusencs. La llista, la formen: el Ball de Prims d'Alcover; el Ball de Bergantins de Falset; el Ball de Dames i Vells de Reus; els Balls de Bastons d'Ascó, l'Espluga (de Francolí?), el Vendrell, Reus i Falset; els Balls de Valencians, de la Secuita, Tarragona i tres de Reus –grans, mitjans i petits–; els Balls de Gitanes –dos de Tarragona i un de Reus–, i els Balls de Moros i Cristians, d'Alió, Tarragona i dels Garidells.

Com podem observar, hi ha balls de Reus, del Baix Camp i de les comarques veïnes, el Priorat, la Ribera d'Ebre, l'Alt Camp, el Tarragonès, la Conca de Barberà i –la més allunyada– el Baix Penedès.

És la notícia més reculada d'una actuació del Ball de Bastons del Vendrell; d'altra banda, cal fer notar que el lloc i la data d'actuació –24 d'octubre– estan completament fora del cicle festiu vendrellenc. El lloc resta prou allunyat del marc geogràfic habitual, si tenim en compte la precarietat dels mitjans de transport d'ara fa 259 anys.

Malgrat tot, el «Ball de Bastonets del Vendrell» va actuar en aquella diada de Sant Bernat Calvó. I fou un dels balls cars –i ben pagats– de la festa, ja que, segons consta en l'albarà, dels 19 balls assistents, 12 varen cobrar 1 lliura i 8 sous, mentre que els 7 restants varen cobrar 2 lliures completes. Aquesta dada, no la podem lligar amb el fet que la retribució fos major, com a cànon de desplaçament, pel fet d'ésser forasters, ja que hi ha balls no reusencs –la Secuita, Alió, Falset...– que reben tan sols el pagament inferior.

Pel que fa al grup que va cobrar les dues lliures completes, tenim el Ball de Prims d'Alcover, el de Bastons d'Ascó, el de l'Esplugu, el del Vendrell i els tres de Valencians de Reus.

¿A què pot respondre aquesta gratificació especial a alguns balls, en concret, a Prims, Bastonets i Valencians? ¿És que eren considerats balls de més qualitat o expectació que d'altres balls parlats o amb parlaments?

Es fa difícil de precisar, si tenim en compte que també hi ha un Ball de Bastons –el de Falset– i un Ball de Valencians –el de Tarragona– que cobren la subvenció restringida.

Cal també tenir present que els pagaments reflectits en l'albarà són fets en concepte de «grasia» o subvenció; però, a més, cal afegir-hi els diners o espècies recollits en els llevants de taula, conseqüents amb tota festa tradicional de l'època i amb el tarannà dels balls populars.

Si bé al Vendrell existien ja balls populars el 1717 i 1722,⁽³⁾ però cap de concretament documentat –fins ara– abans de la primera meitat del segle XVIII, amb aquesta nova aportació el panorama folklòric local del set-cents queda emmarcat per les següents dades: el 1715, actuació de grallers en un aplec a l'ermita de Sant Salvador;⁽⁴⁾ el 1733, actuació del Ball de Bastons a Reus; el 1770, actuació del Ball de Valencians a l'Arboç;⁽⁵⁾ el 1775, adquisició d'una parella de gegants per la Confraria de Santa Anna; el 1777, actuació dels Gegants per Santa Anna i pel Corpus a càrrec de la Confraria de la Minerva;⁽⁶⁾ el 1784, datació de les primeres matinades i del primer graller vendrellenc documentat, Josep Nerons i Ferrer.⁽⁶⁾ A tot això cal afegir la incipient i reiterada afecció pirotècnica en les festes principals de Confraria –Santa Anna, Corpus, Sant Salvador– en els anys 1680, 1739, 1751, 1774 i 1784.⁽³⁾

UN CAMALL DE PICAROLS DEL SEGLE XIX: APORTACIÓ A L'ETNOGRAFIA DEL BALL DE BASTONS

Localització

Novament, és als carrers de França, clau dels elements del nostre seguici popular fins més enllà del primer quart d'aquest segle, on, mercès a la col·laboració de l'amiga Mª Rosa Cañellas i Güell, vàrem localitzar aquesta interessant peça de la indumentària dels nostres antics «Palitroques».

França, barri pagès per excel·lència, apareix vinculat molt de prop amb els balls, tant amb parlaments, com sense, i amb el fet casteller local. A redós, sempre, de les dues tavernes establertes al carrer de Baix, la del Bernat Creus –a mig carrer– i la del Casalta, vora cal Menut, al principi d'aquest.

D'aquest rovell d'ou del nostre seguici popular sortiren el Ball del Serrallonga el 1881, el dels Malcasats el 1887, el de la Rosaura el 1896 i 1906 i els balls de Cercolets i Pastorets el 1912-1913. A més, encara hi assajaven els Malcasats el 1910 i el de Bastons el 1909 i el 1917. La recuperació d'aquest –el 1932– vindrà impulsada pel jovent dels carrers del barri.

A França hi han viscut els darrers caps de colla dels nostres balls parlats. El Cisquet Garbu, el Japet Basset, el Josep "Serrallonga", el Marcelino General, el Vador Titanyo, el Jan Pastoret...

EL JAN DE LA CLIMENTA

Amb aquest renom era conegut entre el veïnat l'amo del Camall, en Joan Nin i Trullà "Jan Llufa" o "de la Climenta", pel fet d'estar casat amb Teresa Guasch i Guasch "la Climenta", filla de la casa del carrer de Baix, coneguda per cal Ros Climent. Cristina Baixa, núm. 26.

En Nin era fill de cal Llufa, nascut en el si d'una família pagesa l'any 1869. Era el petit de quatre germans, dels quals tan sols ell anà a l'escola més elemental i podia llegir i escriure.

Moria a cal Climent el 25 de març del 1935, als 66 anys.

Si tenim en compte que el 1889 tenia 20 anys, el nostre protagonista degué ballar en el Ball de Bastons entre finals de la dècada dels anys 80 i durant part de la dels 90 del segle passat. Pel que fa a aquesta darrera, sabem que el ball va sortir documentalment els anys 1893 («bastons»), 1896 («palitrocas»), 1897, 1898-1899 («bastonets»).

Tanmateix, i d'aquella època la Climenta conservava una fotografia en la qual el seu marit apareixia vestit de bastoner. El vestit, el componien també una armilla i un faldellí, acompanyat i arran de genolls, guarnit amb un dibuix –en ziga-zaga– de veta de *tissú*.

EL CAMALL

Es tracta d'un camall curt, dels anomenats «turmellers», en el qual la part més estreta anava agafada al turmell, mentre que l'ampla s'emparrava per la canya de la cama. D'aquest fet es desprèn que els nostres antics «palitroques» portaven calçotets llargs i no els curts lligats sota genoll amb mitges, com ja férem notar en tractar del vestuari recuperat pel Ball de Bastons del 1932.

La peça, pel que fa a l'amplada, fa 23 cm a la part més estreta –del turmell– per 28 cm a la part més ampla de la cama, amb una llargada de 16 cm.

S'estructura sobre una base de tela de cotó gruixut, que va folrat de vellut vermell, ribetejat amb veta de cotó groga. Damunt del vellut hi va, sobreposada, una cinta de *tissú* daurat –d'1,5 cm–, que divideix el camall en 8 parts; quatre són rectangulars i quatre quadrades.

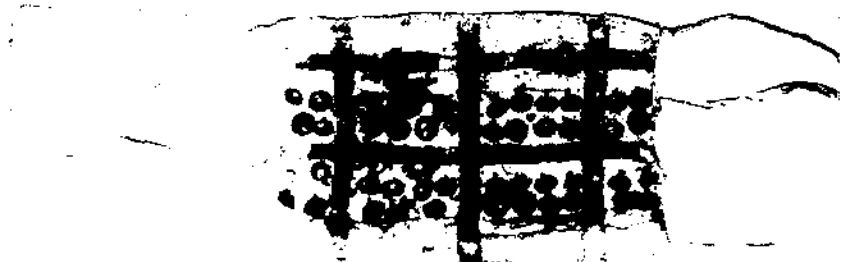
Pel que fa a les rectangulars, ocupen la part central i fan 7 per 4 cm les dues superiors, i 5 per 6,5 cm les dues inferiors.

Pel que fa a les de forma quadrada, són laterals –dues a cada costat– i fan 3,5 per 5 cm cadascuna.

Quant als picarols, són de llautó, però crida molt l'atenció que són de la modalitat coneguda per *xatos*, pel fet que no tenen forma circular –com els que estem acostumats a veure–, sinó que són quasi plans, com si estiguessin aixafats.

També crida l'atenció la simetria i el nombre matemàtic de picarols que apareixen en cada quadrant.

Mentre els quaters més grans en contenen 8, en els quaters petits –els laterals– tan sols n'hi ha quatre –justament la meitat dels grans–. Així és que en cada camall anaven un total de 48 picarols, o sigui, cada ballador portava 96 picarols.

Camall de picarols del bastoner vendrellenc Joan Nin Trullà "Jan de la Climentia", que va ballar el Ball de Bastons del Vendrell els anys 80/90 del segle passat. Col·lecció de l'autor.

Si tenim en compte que el ball l'integraven vuit bastoners, la colla anava acompanyada pel dringar de 768 picarols.

Una altra de les curiositats que presenta és l'especial tècnica per fer agafar els cascavells. L'anella del cap de cadascun traspassa la gruixuda tela de cotó i van passats un per un per un fil doble de cotó, per la part del darrere, com si d'un collaret es tractés. Amb aquest sistema s'evitava que s'esguerrés la roba tot saltant.

Pel que fa al sistema de subjecció a la cama, porta quatre vetes de sarja per banda, de les quals una apareix trencada.

Cal ésser conscients, doncs, de la importància del suport rítmic que els picarols aportaven als nostres antics «palitroques», acompanyats per la percussió dels mateixos bastons i el so picat d'un flabiol sec –amb o sense tambori–. L'entrada de la gralla en el món del nostre Ball de Bastons és relativament moderna, i fruit de la mateixa decadència i desaparició dels balls durant el primer quart del segle, i la desaparició dels darrers sonadors de flabiol sense haver-se aconseguit un relleu generacional.

El darrer sonador vendrellenc documentat va morir el 1924. La seva darrera actuació tingué lloc el 1913 i comptava ja amb 60 anys.

Pel que fa al context dels balls de bastons històrics de la comarca, direm que el de l'Arboç consta que ja actuava el 1770 i el de Llorenç fou fundat l'any 1896.

NOTES

- (1) AHCR. Protocols i Albarans de Claveria 1601-1740.
- (2) AHCR. Lligall de Comptes 1601-1854. Pòlisses / Albarans. Albarà núm. 249.
- (3) Salvador ARROYO i JULIVERT a *El Ball de Diables del Vendrell*.
- (4) Pere FERRANDO i ROMEU a *Presència castellerà al Vendrell fins al 1926*.
- (5) M^{re}. GAIETÀ VIAPLANA a *Notes històriques de la parròquia i vila de l'Arboç*.
- (6) Salvador ARROYO i JULIVERT a «Josep Nerons: notícia del primer graller vendrellenc?» publicat a *El 3 de Vuit* del 20-12-91.